

TÜRKİYE’DE KAYITDIŞI İSTİHDAMIN BİR TETİKLEYİCİSİ OLARAK VERGİ TAKOZU SORUNU ve MALİYETİ

Yrd. Doç. Dr. Selçuk BUYRUKOĞLU¹

Arş. Gör. Hüseyin KUTBAY²

ÖZET

Birçok dünya ülkesi gibi Türkiye’nin de önde gelen sorunlarından birisi olan kayıtdışı istihdam mikro anlamda işveren ve çalışanlar makro anlamda ise devlet adına ciddi bir politika aracı haline gelmiştir. İşverenlerin ödemek zorunda kaldıkları vergi takozu unsurları ile devletin çalışanlar üzerinden elde etme hakkı olan kamu gelirleri kayıtdışı istihdamı tetikleyerek kayıtdışı istihdamın maliyetini de artırır hale gelmiştir. Bu çalışma ile Türkiye’de esas işleri nedeniyle hiçbir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanlar dikkate alınarak kayıtdışı istihdam ve kayıtdışı istihdamın maliyeti tahmin edilmeye çalışılmıştır. Çalışmanın sonucunda kayıtdışı istihdamın maliyetinin artışında; kayıtdışı istihdam rakamları kadar vergi takozu rakamlarındaki artışın da önemli bir etken olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Asgari ücret, Vergi Takozu, Kayıtdışı İstihdam, Kayıtdışı İstihdamın Maliyeti.

Jel Kod: E24, H29, H55, J32.

---

¹ Niğde Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, sbuyrukoglu@nigde.edu.tr

² Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın İktisat Fakültesi, Ekonomi ve Finans Bölümü, huseyin.kutbay@adu.edu.tr

A TRIGGER UNREGISTERED EMPLOYMENT AS TAX WEDGE ISSUE AND COST IN TURKEY

ABSTRACT

Unregistered unemployment, a significant problem in Turkey just as it is in most countries in the world, has become a serious political means in the micro sense for the employer and in the macro sense for the government. The tax wedge factors that the employers have to pay, together with the public revenues that the government has the right to claim both trigger unemployment and raise the cost of unregistered unemployment. In this study what is aimed is to guess the cost of unregistered unemployment after taking into account the workers who are not registered to any social security service because of their primary occupation, in Turkey. At the end of the study the conclusion reached was that the reason behind the increase in the cost of unregistered unemployment was not only the unregistered unemployment figures but also the rise in the tax wedge figures.

Keywords: Minimum Wage, Tax Wedge, Informal Employment, Informal Employment Cost.

Jel Codes: E24, H29, H55, J32.

1. GİRİŞ

Sosyo-ekonomik bir sorun olan kayıt dışı istihdam işçi, işveren ve devlet üçgeninde etkili olan bir kavramdır. İşçilerin kayıt dışı çalışması sonucunda sosyal güvenlik hizmetlerinden faydalanamaması, işverenlerin haksız rekabete yol açması ve devletin de elde edeceği gelirleri kaybederek ekstra maliyetler yüklenmesi bu kavramı gerek sosyal gerekse ekonomik bir niteliğe büründürmüştür. Kayıtdışı istihdamın ortaya çıkışında birçok faktör etkili olmakla beraber ekonomik faktörler bir adım öne çıkmaktadır. Çünkü işverenler üzerindeki vergi takozu olarak adlandırılan maliyetlerdeki artış kayıtdışı istihdamı artırarak bir takım olumsuzluklara sebebiyet verebilmektedir. Bu olumsuzluklar kayıtdışı istihdamın maliyetini artırarak bütçe üzerinde ekstra bir yük oluşturmaktadır. Bu durumun önüne geçilmesinde gerek devlet gerekse işverenlere büyük pay düşmektedir. Özellikle devletin Türkiye’de çalışanların büyük bir kısmını oluşturan asgari ücretlilerden alınan sosyal güvenlik primleri ve vergiler adına alacağı optimal kararlar kayıtdışı istihdamın önüne geçmede önemli bir adım olacaktır.

2. KAYITDIŞI İSTİHDAM KAVRAMI

Kayıtdışı istihdam kavramı ilk defa 1970 yılında ILO’nun düzenlediği Dünya İstihdam Programı (World Employment Program) kapsamındaki Kenya Raporunda “enformal sektör” olarak kullanılmıştır. Raporunda formel (kayıtlı) sektör tarafından karşılanamayan açık işsizliğin

enformel (kayıtdışı) sektör tarafından emildiği ve kırsal alandan şehirlere göçün beklenen miktarda açık işsizliğe yol açmadığı saptaması yapılmıştır. Bu saptama aynı zamanda kayıtdışı istihdamın nedenlerinden olan göç olgusuna değinmesi bakımından oldukça önemlidir (Güloğlu, vd., 2003: 52-53). Kayıtdışı istihdam ayrıca, 2006/28 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile duyurulan “Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi”nde (KADİM), şu şekilde tanımlanmaktadır: “*Kendi adına ya da bağımlı çalışanların çalışmalarının ve/veya elde ettikleri ücret ve kazançların ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına (vergi dairesi, sosyal güvenlik kurumları vb.) hiç bildirilmemesi ya da gün veya ücret olarak eksik bildirilmesini ifade eder*”. Başka bir çalışmada ise; *bir işverene bağlı olarak çalışan ya da kendi nam ve hesabına faaliyet gösteren kişilerin çalışmalarının Sosyal Güvenlik Kurumuna (SGK) ve Gelir İdaresi Başkanlığına (GİB) bildirilmemesi* şeklinde tanımlanmaktadır. (Süngü, 2007: 115).

Sosyal güvenlik kuruluşlarına bildirilmeden ve gerekli yükümlülükler yerine getirilmeden gerçekleştirilen istihdam, sosyal güvenlik açısından kayıtdışılığı kapsayan, dar anlamda kayıtdışı istihdamdır. Geniş anlamda ise ülkenin çalışan nüfusunun resmi toplam istihdam rakamları içinde olmaması, kayıtdışı istihdamı oluşturur (Bulut, 2013: 5).

3. KAYITDIŞI İSTİHDAMIN NEDENLERİ

Ülkemizde kayıtdışı çalışmaların nedeni çok çeşitli ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Kayıtdışı ekonomi ile kayıtdışı istihdamın birbirleriyle yakın ilişkileri de kayıtdışı çalışma nedenlerinin çeşitliliği artırmaktadır (Azaklı, 2009: 26). Tablo 1’de kayıtdışı istihdamın nedenleri özetlenmektedir.

Tablo 1: Kayıtdışı İstihdamın Nedenleri

<i>Ekonomik Nedenler</i>	<i>Sosyal Nedenler</i>	<i>İşletmeden Kaynaklı Nedenler</i>	<i>Kamudan Kaynaklı Nedenler</i>	<i>Sosyal Güvenlik ve Vergi Sisteminden Kaynaklanan Nedenler</i>	<i>Sosyal Yardım Sistemin den Kaynaklanan Nedenler</i>
İşsizlik ve Formel Sektörün İşgücü Arzını Karşılama ması	Göç ve Çarpık Kentleşme	Küçük İşletmelerin Yaygınlığı	Bürokratik İşlemlerin Fazlalığı	Sık Çıkarılan Vergi ve Sosyal Güvenlik Afları ve Borçlanma Kanunları	Sosyal Yardım Ödemeleri
İşgücü Üzerindeki Vergi ve Sigorta Primi Gibi Yükümlülüklerin Yüksekliği	Nüfus Artışı	İşletmelerin Rekabet Gücünün Düşüklüğü	Mevzuatın Karışıklığı	Prim İle Edim Arasındaki dengesizlik	Primsiz Ödemeler
Gelir ve Vergi Yükü Dağılımında Adaletsizlik	İşgücünün Niteliği ile Eğitim ve Bilinç Seviyesinin Düşüklüğü	Kurumsallaşmama	Kamu Kurumları Arasındaki Noksan Koordinasyon	Sosyal Güvenlik ve Vergi sisteminin Bazı Çalışma Şekillerini Kapsam Dışı Brakması	İşsizlik Ödemeleri
Yoksulluk	----	Marka Yaratamama	Kamu Hizmetlerinin ve Kamu Harcamalarına Bakışın Olumsuzluğu	Sosyal Güvenlik Hizmetlerinden Memnuniyetsizlik	----
Çalışma Hayatında Değişim ve Yeni Çalışma Şekilleri	----	Fason Üretim	Denetimin Yetersizliği ve Zorluğu	Emeklilik Yaşı ve Emeklilik Sistemi	----
İstihdamın Sektörel Yapısındaki Değişiklik	----	----	Cezanın Eşitsizliği ve Etkinsizliği	Asgari Ücret	----

Kaynak: Karaaslan, 2010: 53.

Tablo 1’de de görüldüğü üzere kayıtdışı istihdamın nedenleri oldukça fazladır. Bu nedenler ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin yanı sıra gelişmiş ülkelerinde kayıtdışı istihdam ile karşılaşması bu farklılığın en önemli sebeplerinden birisidir. Ancak, kayıtdışı istihdam düzeyinin yüksek olduğu ülkeler enflasyonun yüksek seyrettiği, gelir dağılımının dengesiz, etkin ekonomik denetimlerin yapılamadığı gelişmekte olan ülkelerdir (Dura, 1997: 6).

Kayıtdışı istihdamın nedenleri genel olarak makro değişkenlere bağlı olmakla birlikte, maksimum kar elde etme amacı güden girişimcilerin kayıtdışı istihdamın önemli bir aktörü olması da mikro anlamda kayıtdışı istihdamın gerekçesi kabul edilebilir.

4. KAYITDIŞI İSTİHDAMIN ÇEŞİTLERİ

Türkiye’de istihdam edilenlerin bir kısmı sigortalı çalışarak, primlerini gerçek ücretleri üzerinden ödeyip, kanunların sağladığı koruyucu düzenlemeden faydalanırken, bir kısmı ise tamamen kayıtdışı çalışarak, sosyal güvenlik sistemine tescilli yapılmadığı için bu düzenlemelerden faydalanamazlar. Ayrıca, istihdam da olan bazı çalışanlar sisteme kaydedilmiş olmakla beraber ücretleri ve/veya çalışma gün sayıları eksik olarak bildirilmektedir (Fidan ve Genç, 2013: 140)

Kayıt dışı istihdam olarak değerlendirilebilecek faaliyetler bir kaç ana başlık altında toplanabilmektedir (Yereli ve Karadeniz, 2004);

- 1- Çalışanın çalışmalarının ilgili kamu kurum/kuruluşlarına hiç bildirilmemesi
- 2- Çalışanın çalışmalarının ücret olarak eksik bildirilmesi
- 3- Çalışanın çalışmalarının gün olarak eksik bildirilmesi
- 4- İkinci bir işte çalışıp bu işyerindeki çalışmaların bildirilmemesi
- 5- Deneme süresi iddiasıyla kayıt dışı çalıştırma
- 6- Sosyal Sigortalar Kurumu’na bildirilip vergi dairesi’ ne bildirilmeyen ücretliler
- 7- Kendi iradesiyle kayıt dışı çalışan ücretliler
  - a) Yabancı kaçak işçiler
  - b) Çocuk işçiler
  - c) Kayıt dışında çalışan emekliler
  - d) Yetim aylığı alarak kayıt dışında çalışanlar
  - e) Malullük aylığı alıp kayıt dışı çalışanlar
  - f) İşsizlik ödeneği alıp kayıt dışı çalışanlar
  - g) Yeşil kart sahipleri

Yukarıda belirtilen kayıtdışı istihdam çeşitlerinden ilk üçü doğrudan sosyal güvenlik sisteminin prim gelirlerini etkileyen unsurlar olmakla birlikte bunlardan biri veya birkaçı, aynı anda gerçekleşebilmekte, sigortalının hiç bildirilmemesi yanında bildirilse bile, çalışma gün sayısının ve prime esas kazançlarının eksik bildirilmesi söz konusu olabilmektedir (Alper, 2009: 21.)

Çalışmanın buradan sonraki kısmında kayıtdışı istihdamın önemli bir gerekçesi olan ücret (işgücü) üzerindeki vergi ve sigorta primi gibi yükümlülükler (vergi takozu) ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Ayrıca TÜİK'in yayınlamış olduğu hanehalkı işgücü istatistiklerinden yola çıkarak kayıtdışı istihdam verileri ve TÜRK-İŞ'in hesaplamalarından yola çıkarak kayıtdışı istihdamın maliyeti hesaplanacaktır.

5. ÜCRETİN VERGİLENDİRİLMESİ VE VERGİ TAKOZU

Bu bölümde öncelikle ücretin kavramsal ve yasal anlamları ile vergilendirilmesi üzerinde durulacak olup daha sonra da vergi ve benzeri mali yükümlülüklerin (parafiskal yük) işveren üzerinde oluşturduğu mali külfete verilen ad olarak tanımlanabilecek vergi takozu kavramına ve vergi takozunu oluşturan; ücret üzerindeki mali yükler ve işveren üzerindeki mali yükler başlıkları incelenecektir.

5.1. Ücret Kavramı ve Vergilendirilmesi

Arapça'da "e-c-r" kökünden türemiş olup emeğin neticesi olan ücret, "maaş" ve "aylık" kelimeleriyle ifade edilmekle birlikte uygulamada "aylık" ve "maaş" memurların; "ücret" ise daha ziyade işçilerin ve özel sektör çalışanlarının hizmetleri karşılığı elde ettikleri geliri ifade etmek için kullanılmaktadır (Sarılı, 2012: 78). Ücret kelimesinin günlük yaşamdaki kullanımı ile gelir vergisi açısından kullanımı farklı anlam taşımaktadır. Günlük yaşamda, bir kişiye tabi veya işyerine bağlı olmaksızın herhangi mal veya hizmetin bedeli anlamına gelmekte olan ücret, gelir vergisi açısından bir işverene tabi ve belli bir işyerine bağımlı çalışanlara hizmet karşılığı yapılan ödemeleri ifade etmektedir (Kızılot ve Taş, 2011: 237).

Ücret, çeşitli kanunlarda farklı şekillerde tanımlanmıştır. Borçlar Kanunu ücretin işçiye hizmeti karşılığında yapılan bir ödeme olduğunu vurgularken İş Kanunu ise ücreti, bir kimseye bir iş karşılığında işveren veya üçüncü kişiler tarafından sağlanan ve para ile ödenen tutardır şeklinde tanımlamıştır (BK, Md. 393 ve İK, Md. 32). Gelir Vergisi Kanunu ise ücreti, işverene tabi belirli bir işyerine bağlı olarak çalışanlara

hizmet karşılığı verilen para ve ayınlar ile sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaatler olarak tanımlamıştır (Erol, 2012: 47). Hizmet erbabına sağlanan menfaatler (bir fabrikada işçilerin dinlenmesi için yapılan dinlenme salonları, yıkanma, temizlenme yerlerinden sağlanan menfaatler) para ile temsil edilemiyorsa ücret sayılmamaktadır (Tosuner ve Arıkan, 2011: 93). Bu tanımlamalarda İş Kanunu sadece nakden yapılan ödemeleri ücret kabul etmişken, Gelir Vergisi Kanunu para ve ayınlar ile sağlanan ve para ile temsil edilebilen menfaatleri de (konut, harcama kredisi, cep telefonu vb.) ücret olarak değerlendirmektedir. GVK, ücreti bir işverene tabi ve işyerine bağlı olarak yapılan iş/hizmet karşılığı olarak ifade ettiği için, kendisine sunulan hizmetten memnun kalan müşterinin hizmeti sunana vermiş olduğu ve duyduğu memnuniyeti ifade eden bahşiş ücret olarak değerlendirilemez. Çünkü buradaki bahşiş bağlı emeğin kazancı değildir.

Gelir Vergisi Kanununa göre, ücret gelirleri gerçek ücretler ve diğer ücretler olmak üzere iki usulde vergilendirilmektedir (GİB, 2015: 6). Bu iki usulün yanında, jockey ve sporcular için olduğu gibi geçici maddelerde özel vergilendirme usulleri de belirlenmiş bulunmaktadır (Yılmaz, 2013: 129). Gayrisafi gelirin mali gücü temsil etmemesi nedeniyle gelirin vergilendirilmesinde öncelikle objektif safilik ilkesi gereği safi gelirin tespiti yapılır ve böylece vergi, gelirin gerçek ve safi tutarı üzerinden alınmış olur (Yeniçeri, 2014: 80). Yani elde edilen brüt gelir tutarından GVK'nın 63. maddesinde sayılan OYAK ve benzeri kamu kurumlarınca yapılan yasal kesintiler, emekli aidatı ve sosyal sigorta primleri, engellilik indirim, sendika aidatları, mükellefin kendisine, eşine ve küçük çocuklarına ait şahıs sigorta prim giderlerinin düşülmesiyle safi gelire ulaşılmaktadır (Biyar ve Yılmaz, 2012: 193).

Ücretlerin vergilendirilmesinde esas olarak tevkifat (vergi kesintisi) usulü benimsenmiş olup, bazı durumlarda ise ücret gelirleri elde edenlerin beyanname vermek suretiyle vergilendirilmesi usulü benimsenmiştir (Aydın, 2013: 81-82). Gerçek usulde elde edilen ücretlerin vergilendirilmesinde benimsenen bu yöntemde; işveren, çalıştırdığı işçi veya memura maaşını ödemediği önce maaşından doğan gelir vergisini kaynağından keser ve çalışan adına vergi sorumlusu sıfatıyla vergi dairesine öder (Ünsal, 2006: 105). Dolayısıyla vergi sorumlusu tarafından yapılan kesinti, nihai vergilendirme anlamına gelmektedir (Seviğ, 2004: 292). Ücretlerin vergilendirilmesinde tevkifat

yöntemin yanında sınırlı sayıda ücretliyi ilgilendiren üç vergilendirme yöntemi daha uygulanmaktadır (Bilici, 2004: 173). Birinci yöntem götürü usule benzer bir yöntemle vergi karnesi üzerinden alınan diğer ücretlerdir ki, bu uygulamada hizmet erbabının safi ücretleri, takvim yılı başında geçerli olan ve sanayi kesiminde çalışan 16 yaşından büyük işçiler için uygulanan asgari ücretin yıllık brüt tutarının %25'i olarak tespit edilecektir (GİB, 2015: 22). İkinci yöntem ise tam mükellef gerçek kişiler tarafından birden fazla işverenden ücret geliri elde edilmesi durumunda birden sonraki işverenden alınan ücretlerin toplamının gelir vergisi tarifesinin ikinci gelir diliminde yer alan tutarı (2015 yılı gelirleri için 29.000 TL) aşması halinde beyan edilmesidir (Pehlivan, 2012: 192). Son yöntem ise özel usule tabi olarak vergilendirilen sporcular ve Türkiye jokey kulübünce organize edilen yarışmalara katılan atların jokeyleri, jokey yamakları ve antrenörlerinin artan oranlı vergi tarifesine tabi olmadan sabit oranlı tevkif suretiyle alınan vergi ile vergilendirilmeleridir (Yılmaz, 2013: 132).

5.2. Vergi Takozu

Vergiler; üretim ya da faaliyetlerden elde edilen malların, hizmetlerin veya faktörlerin vergi öncesi ve vergi sonrası fiyatları arasında vergi takozu meydana getirmekte ve bu vergi takozları farklı hacimlerde olduğunda nispi fiyatlar değişmektedir (Leibfritz vd. 1997: 33-34). Literatürde ücretlerin işverene maliyeti ile işçinin eline geçen net ücreti arasındaki farka karşılık gelen vergi takozu (Şenyüz, 2007: 167) sadece vergilerin değil aynı zamanda vergi benzeri mali yükümlülüklerin de (parafiskal yük) işveren üzerinde oluşturmuş olduğu mali külfeti ifade etmektedir.

Vergi takozu bir taraftan istihdam ve kayıt dışı ekonomi ile ilgili ekonomik hedefleri olumsuz etkilerken, diğer taraftan gelir grupları arasındaki dağılımı, bölüşümdeki eşitlik hedefini de engelleyebilmektedir (Aytaç, 2015: 136). Sosyal güvenlik sistemleri kuvvetli refah devletlerde yüksek vergi takozu, istihdam edilebilir nitelikteki iş gücünün çalışmak yerine evde oturmasına yani; vergi ikamesine neden olmaktadır (Kömürçüler, 2008: 34). Ücretten yapılan vergi ve sigorta prim kesintilerinin toplamının iş gücü maliyetine oranını gösteren vergi takozu (vergi kaması) Türkiye'de istihdam üzerindeki mali yüklerin çok ağır olduğunu göstermektedir (Tunç, 2007: 54). Nitekim yüksek vergi takozu her şeyden önce kayıt dışı ekonominin büyümesine neden olmakta,

rekabeti olumsuz etkilemekte, dolayısıyla gerek ülke içi yatırımlar, gerekse yabancı sermaye yatırımları istenilen düzeyde gerçekleşmemektedir. Bütün bunlar, istihdam artışını, faktör ve ürün piyasalarının istikrara kavuşmasını engellemekte ve ekonomik büyümeyi yavaşlatmaktadır (İlkorur, 2005).

Nitekim yapılan çalışmalar vergi takozu hakkındaki olumsuz etkileri destekler niteliktedir. Nickell ve Layard (1999) 1983-1994 yılları arasında 20 OECD ülkesini kapsayan çalışmalarında bordro, gelir ve tüketim vergilerini içeren sosyal güvenlik kesintilerindeki ortalama vergi takozunda %5'lik bir azalışın, işsizliği %13 oranında azaltacağını ve yine Nickell (2003) vergi takozundaki 10 puanlık bir artışın, çalışma çağındaki nüfusun %1 ila %3'ünün işgücü girişimini azalttığını, Laporsek ve Dolenc ise (2010) 1999-2008 periyodunda diğer şartlar sabitken vergi takozundaki bir puanlık bir artışın AB-27 ülkelerinde istihdam büyümesini 0.04 oranında azalttığını ortaya koymuştur. Daveri ve Tabellini (1997) çalışmalarında ücret vergileri ile istihdam ve büyüme arasında negatif bir ilişkinin olduğunu belirtmişlerdir. 14 OECD sanayi ülkeleri için yaptıkları çalışmada işgücü vergi oranlarındaki 10 puanlık bir artışın işsizlikte 4 puanlık bir artışa, işgücü vergilerindeki artışın AB büyüme hızında ise 0,4 puanlık bir azalışa neden olduğunu ortaya koymuşlardır. Hazans (2011), Avrupa sosyal anketi verilerine ulaşılan 30 ülke için 2004-2009 yıllarını kapsayan çalışmasında, vergi takozundaki bir puanlık artışın kayıt dışı istihdamın 0,2 puan yükselmesine neden olduğunu belirtmiştir. Bassanini ve Duval (2006) OECD ülkeleri için 1982-2003 yılların kapsayan çalışmalarında vergi takozunda (vergi kamasında) meydana gelebilecek 10 puanlık bir azalışın işsizlik oranında 2,8 puanlık bir düşüş sağlayacağını ifade etmiştir.

Vergi takozunu oluşturan unsurlar; ücretler üzerindeki vergi takozu (gelir vergisi, damga vergisi, sosyal güvenlik prim kesintisi ve işsizlik sigortası prim kesintisi) ve işveren üzerindeki vergi takozu (SSK primi işveren kesintisi ve işsizlik sigortası primi işveren kesintisi) adı altında incelenecektir.

5.2.1. Ücret Üzerindeki Vergi Takozu (Ücretler Üzerindeki Mali Yükler)

Ücretler üzerindeki en önemli yükümlülükler gelir vergisi ve sosyal güvenlik ile ilgili (sosyal güvenlik prim kesintileri ve işsizlik sigortası fonu kesintisi) yükümlülüklerdir. Bu kesintiler dışında nispi ve

maktu tutarlarda alınmakta olan damga vergisi, ücretlilerin tamamını ilgilendirmeyen ancak ilgili ücretli kesimin ücretlerinden yapılan sendika kesintileri ve bazı kurumsal kesintiler (OYAK, Kefalet Sandığı) de diğer kesinti kalemlerini oluşturmaktadır (Çiçek, 2012: 88).

Ücret gelirleri üzerinden alınan en önemli mali yükümlülüklerden biri, gerçek kişilerin bir takvim yılı içindeki faaliyetlerinden elde ettikleri kazanç ve iratların safi tutarı üzerinden alınan *gelir vergisidir*. Gelir Vergisi Kanununda ücret gelirlerinin vergilendirilmesinde ilke olarak gerçek usul benimsenmiş olup vergi, gelirin gerçek ve safi tutarı üzerinden artan oranlı vergi tarifesine göre hesaplanmaktadır. Tarifeye göre hesaplanan gelir vergisinden, ücretlinin kişisel ve ailevi durumlarına göre hesaplanan asgari geçim indirimi mahsup edilmektedir (Gök ve Yalçın, 2015: 231). Gelir Vergisi Kanunu'nun 103. maddesi uyarınca 2015 takvim yılı gelirlerine uygulanacak vergi tarifesi Tablo 2'de gösterilmiştir. Buna göre asgari ücretli de ilk dilim olan %15 gelir vergisi tarifesine göre vergilendirilecektir.

Tablo 2: 2015 Yılı Gelir Vergisi Tarifesi

12.000 TL'ye kadar	% 15
29.000 TL'nin 12.000 TL'si için 1.800 TL, fazlası	% 20
66.000 TL'nin 29.000 TL'si için 5.200 TL, (ücret gelirlerinde 106.000 TL'nin 29.000 TL'si için 5.200 TL), fazlası	% 27
66.000 TL'den fazlasının 66.000 TL'si için 15.190 TL, (ücret gelirlerinde 106.000 TL'den fazlasının 106.000 TL'si için 25.990 TL), fazlası	% 35

Kaynak: GİB (2015) Ücret Gelirleri Vergi Rehberi.

Gelişmiş ülkeler, negatif gelir vergilemesi, sosyal mali transferler ve vergi tarifelerinde ilk gelir diliminin vergi oranını sıfır ya da düşük oranda saptayarak yoksulluk sınırı altında kalanlar için en az geçim düzeyini devam ettirecek bir gelir sağlamaya çalışmaktadırlar. Buna karşılık Türkiye'de bir ailenin sağlıklı yaşayabilmesi için asgari ücretin düşüklüğünün yanı sıra asgari ücret üzerine konulan birçok vergi ve benzeri mali yükümlülükle vergi sonrası gelir daha da azaltılmaktadır (Şener, 2010: 283).

Gelir vergisi matrahı hesaplanmadan önce brüt ücret üzerinden hesaplaması yapıлып düşülen sosyal güvenlik ve işsizlik sigortası primi işçi payları da ücretler üzerinde önemli bir yük oluşturmaktadır. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 81. maddesinin (a) bendi hükmüncü %9 malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi işçi kesintisi, (f) bendi hükmüncü de %5 genel sağlık sigortası primi işçi kesintisi, uygulanarak toplamda %14 oranında *sosyal güvenlik primi işçi payı* kesintisi ve 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nun 49. maddesinin birinci fıkrasına göre de %1 oranında *işsizlik sigortası primi işçi payı* uygulanmaktadır.

Ücretler üzerindeki bir diğer mali yükümlülük ise damga vergisidir. 488 Sayılı Damga Vergisi Kanununun 3. maddesi kapsamında ücret gelirleri binde 7,59 oranında *damga vergisi* yükümlülüğüne tabi tutulmuştur. 2015 yılının 1. yarısı için asgari ücretlinin brüt asgari ücret üzerinden aylık ödediği damga vergisi miktarı 9.12 TL, yıllık ise yaklaşık 109,44 TL civarında iken 2015 yılının 2. yarısı için aylık ödediği damga vergisi miktarı 9.67 TL iken yıllık yaklaşık ödediği vergi miktarı ise 116 TL'dir.

Verilen bilgiler dâhilinde işçi açısından brüt ücret üzerinden yapılan kesintileri ifade etmekte olan net ücretin kesintilerini, SSK primi (%14), işsizlik sigortası fonu (%1), gelir vergisi (%15) ve damga vergisi (%0 7,59) oluşturmaktadır.

5.2.2. İşveren Üzerindeki Vergi Takozu (İşveren Üzerindeki Mali Yükler)

İşverenin kendisine bağlı olarak çalıştırdığı bir işçinin brüt ücreti içerisinde yer alan vergi ve benzeri mali yükümlülükler haricinde işverene maliyetini oluşturan sosyal güvenlik primi işveren payı kesintisi ve işsizlik sigortası primi işveren payı kalemleri de bulunmaktadır. 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu'nun 81. maddesinin;

- (a) bendi hükmüncü % 11 malullük, yaşlılık ve ölüm sigortaları primi işveren payı,
- (c) bendi hükmüncü % 2 kısa vadeli sigorta kolları primi,
- (f) bendi hükmüncü % 7,5 genel sağlık sigortası primi işveren payı, uygulanarak toplamda %20,5 oranında *sosyal güvenlik primi işveren payı* kesintisi yapılmaktadır.

Ayrıca 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanunu'nun 49. maddesinin birinci fıkrasına göre de %2 oranında *işsizlik sigortası primi işveren payı* uygulanmaktadır. Yani, işveren açısından net asgari ücret, işverenin brüt ücret üzerinden katlanmak zorunda kaldığı maliyetlerin tamamıdır. Bu maliyetler, SSK primi işveren payından (%20,5) ve işveren işsizlik sigortası fonundan (%2) oluşmaktadır.

Buna göre asgari ücret düzeyinde ortaya çıkan vergi takozu/vergi kaması işçinin gelir vergisi + damga vergisi ile işçinin devlete ödediği sigorta primi + devlete ödediği işsizlik sigortası primi toplamıdır. Benzer şekilde işveren açısından vergi takozu ise işçiler adına devlete ödenen sosyal sigorta primi + işsizlik sigorta kesintisi toplamından oluşmaktadır.

Öte yandan, asgari ücret üzerindeki vergi yükünü azaltıcı en önemli uygulama “ücretlilerde vergi indirimi” yerine getirilen ve 2008 yılından beri emek geliri elde edenlerin yararlanabildiği asgari geçim indirimi (AGİ) uygulamasıdır (Gök ve Yalçın, 2015: 233). Asgari geçim indirimi, ücretin elde edildiği takvim yılı başında geçerli olan ve sanayi kesiminde çalışan 16 yaşından büyük işçiler için uygulanan asgari ücretin yıllık brüt tutarına (GİB, 2015);

- ✓ Mükellefin kendisi için % 50'si,
- ✓ Çalışmayan ve herhangi bir geliri olmayan eşi için % 10'u,
- ✓ Çocukların her biri için ayrı ayrı olmak üzere; ilk iki çocuk için % 7,5'i,
- ✓ Diğer çocuklar için % 5'i,

olmak üzere ücretlinin şahsi ve medeni durumu dikkate alınarak hesaplanan indirim oranlarının uygulanması sonucu bulunacak matrahın, gelir vergisi tarifesinin birinci gelir dilimine karşılık gelen %15'lik oranla çarpımı sonucunun 12'ye bölünmesiyle her aya isabet eden tutar hesaplanır. Hesaplanan bu tutar ise ödenecek gelir vergisinden mahsup edilir.

Asgari geçim indiriminin yıllık tutarı, her ücretli için asgari ücret üzerinden hesaplanan yıllık vergi tutarını aşamayacak ve yıl içerisinde asgari ücret tutarında meydana gelen değişiklikler, asgari geçim indirimi uygulamasında dikkate alınmayacaktır (Erol, 2012: 55). 2015 yılında tevkifata tabi ücret geliri elde eden ücretlilerin yararlanabileceği AGİ tutarları tablo 3'de yer almaktadır.

Tablo 3: 2015 Yılı Asgari Geçim İndirimi Tutarları

Ücretlinin Medeni Durumu (1)	Oran (%) (2)	Matrah (Yıllık Brüt Asgari Ücret X AGİ Oranı) (3)	İndirim Tutarı [(3) X %15] (4)	Aylık Tutar [(4)/12] (5)
Bekâr	50,00	7.209,00	1.081,35	90,11
Evli eşi çalışmayan	60,00	8.650,80	1.297,62	108,14
Evli eşi çalışmayan 1 çocuklu	67,50	9.732,15	1.459,82	121,65
Evli eşi çalışmayan 2 çocuklu	75,00	10.813,50	1.622,02	135,17
Evli eşi çalışmayan 3 çocuklu	80,00	11.534,40	1.730,16	144,18
Evli eşi çalışmayan 4 çocuklu	85,00	12.255,30	1.838,29	153,19
Evli eşi çalışan	50,00	7.209,00	1.081,35	90,11
Evli eşi çalışan 1 çocuklu	57,50	8.290,35	1.243,55	103,63
Evli eşi çalışan 2 çocuklu	65,00	9.371,70	1.405,75	117,15
Evli eşi çalışan 3 çocuklu	70,00	10.092,60	1.513,89	126,16
Evli eşi çalışan 4 çocuklu	75,00	10.813,50	1.622,02	135,17
Evli eşi çalışan 5 çocuklu	80,00	11.534,40	1.730,16	144,18
Evli eşi çalışan 6 çocuklu	85,00	12.255,30	1.838,29	153,19

Kaynak: GİB (2015) Ücret Kazançları Vergi Rehberi;

http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/2015_Ucret.pdf

(14.04.2015).

Not: Asgari ücret; 2015 yılı için aylık 1.201,50 TL yıllık 14.418 TL olarak dikkate alınmıştır.

Tablo 3'de görüldüğü üzere asgari geçim indirim uygulaması, gelir vergisi yükünü azaltma bakımından en fazla evli, eşi çalışmayan 4 çocuklu aile ile evli, eşi çalışan 6 çocuklu yükümlüler üzerinde etkili olmaktadır. Bunların aylık gelir vergisinden 153,19 TL vergi mahsubu yapılabilmekte iken bekâr yükümlü ile evli ve eşi çalışan bir yükümlünün gelir vergisinden 90,11 TL asgari geçim indirim mahsubu yapılabilmektedir. Asgari ücretin 2015 yılı ilk 6 aylık dönemi için hesaplanan gelir vergisi tutarı 153,19 TL olduğundan, asgari geçim indirimi 2015 yılında 153,19 TL'yi aşamayacaktır. Bundan dolayı evli eşi

çalışmayan ve evli eşi çalışan bir ailede asgari geçim indirim oranı %85'i aşamayacak, aşarsa da faydalanabileceği en yüksek oran yine %85 olacaktır. Yani evli eşi çalışmayan aile beş ve sonraki çocukları için, evli eşi çalışan aile ise yedi ve fazlası çocuk için asgari geçim indirim oranından yararlanamayacaktır.

Ücretler üzerindeki mali yükler ile işveren üzerindeki mali yüklerden oluşan vergi takozu, ücretler üzerinden alınan toplam vergi ve ücretli ile işveren üzerinde yük oluşturan toplam prim yükü tablo 4'de ele alınmıştır.

Tablo 4: Yıllık Asgari ve Ortalama Ücret Üzerindeki Vergi ve Prim Yükü (2015 Yılı)

Gelir ve Kesintiler	Açıklama	Asgari Ücret (Ocak-Haziran)	Ortalama Ücret ³ (Ocak-Haziran)	Asgari Ücret (Temmuz-Aralık)
1- Brüt Ücret*		1.201,50	7.9000	1.273,50
2- SGK Primi İşçi Payı (%14)	(1)*0,14	168,21	1.106	178,29
3- İşsizlik Sigortası Primi İşçi Payı (%1)	(1)*0,01	12,02	79	12,74
4- Gelir Vergisi Matrahı	(1)-(2)-(3)	1.021,27	6.715	1.082,47
5- Hesaplanan Gelir Vergisi Tutarı	(4)*Tarife	153,19	1.007,25	162,37
6- Asgari Geçim İndirimi**	(1)*0,50*0,15	90,11	90,11	90,11
7- Ödenecek GV Tutarı	(5)-(6)	63,08	917,14	72,26
8- Damga Vergisi (% 0,759)	(1)*0,00759	9,12	59,96	9,67
9- Kesintiler Toplamı	(2)+(3)+(7)+(8)	252,43	2.162,1	272,96
10- Net Ücret	(1)-(9)	949,07	5.737,9	1.000,54
11- SSK Primi İşveren Payı (%20,5)	(1)*0,205	246,30	1.619,5	261,07
12-İşsizlik Sigortası Primi İşveren Payı (%2)	(1)*0,02	24,03	158	25,47
13- İşverene Maliyet	(1)+(11)+(12)	1.471,83	9.677,5	1.560,04
14- Toplam Vergi Tutarı	7+8	72,20	977,1	81,93
15- Toplam Prim Tutarı	2+3+11+12	450,56	2.962,5	477,57
16- Toplam Vergi + Prim Yükü	14+15	522,76	3.939,6	559,50
15- Ücret Üzerindeki Vergi Takozu	(9)/(1)	0,21	0,27	0,21
16- Toplam Vergi Takozu	[(13)-(10)]/(13)	0,36	0,41	0,36

Kaynak: Vergi Portalı;

<https://www.vergiportali.com/KContent.aspx?id=502> (14.04.2015).

³ Kamuda özel kanunlarla kurulan kurul, üst kurul, fon gibi yönetim organlarında çalışanların aylık ortalama ücret toplamı üst sınırı 2015 yılının birinci altı aylık dönemi için 7 bin 900 TL olarak belirlenmiştir.

*Brüt asgari ücret tutarı, 2015 yılının ilk altı ve ikinci altı aylık dönem için 16 yaşından büyükler için belirlenmiş olan tutardır.**Hizmet erbabının bekâr ve çocuksuz olduğu kabul edildiği için yararlanabilecek asgari geçim indirimi oranı %50'dir.

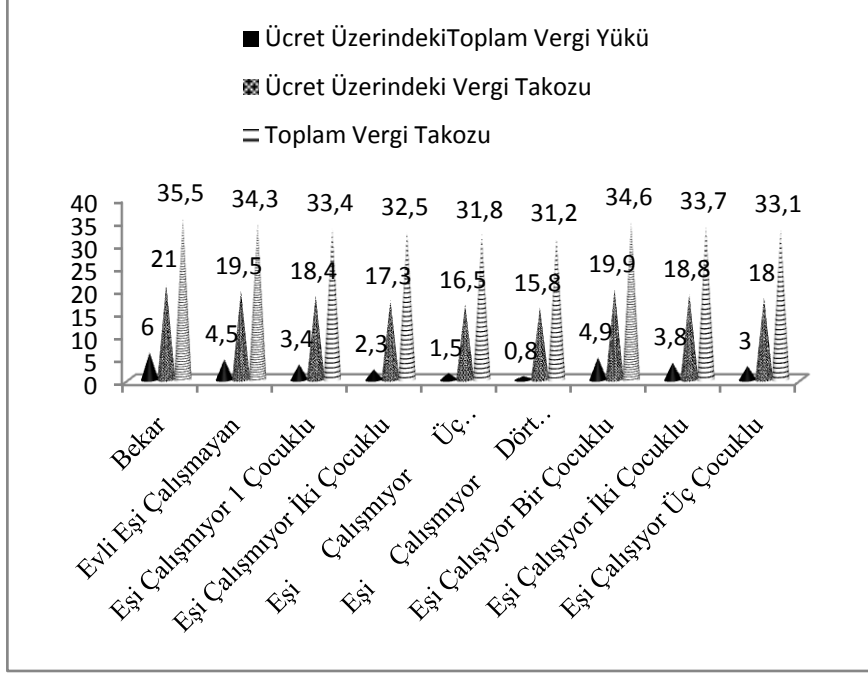
Asgari ücretli, 1995 yılında brüt ücretinin %65,6'sını, 2000 yılında %75,4'ünü ve 2005 yılında ise %71,6'sını (Çiçek, 2012: 255) 2015 yılının ilk yarısında ise bekâr bir asgari ücretli, brüt ücretinin yaklaşık %79'unu, 2015 yılının ikinci yarısında ise yaklaşık %78,6'sını net olarak elde etmektedir. 2015 yılı için asgari ücretli bir işçinin brüt ücretinin yaklaşık %21'i vergi ve prim olarak kesilmekte, işveren ise çalıştırdığı her bir kişi için brüt ücret haricinde brüt ücret üzerinden %22,5 oranında ilave işveren primine katlanmak zorundadır.

Bu bağlamda vergi ve benzeri mali yükümlülüklerin işveren üzerinde oluşturmuş olduğu vergi takozu, asgari ücret üzerinden 0,36 olarak gerçekleşmişken, her türlü maaş, aylık, ücret, ek ücret, prim, zam, tazminat, ikramiye, fazla mesai, kar payı ve her ne ad altında olursa olsun yapılan diğer mali ödemelerle sosyal hak kapsamında yapılan bütün ayni ve nakdi ödemelerin üst sınırını ifade eden ortalama ücret üzerinden 0,41 olarak gerçekleşmiştir.

Söz konusu kesintiler işçinin net gelirini azaltıp, diğer taraftan işverenin mali yükümlülüklerini arttırdığı için kayıt dışılığı teşvik etmektedir. Asgari ücretten alınan vergilerin artması durumunda; işverenlerin yükleri artmakta ve kayıt dışı istihdam teşvik edilmekte, devletin vergi kayıpları artmakta, işçilerin sosyal güvenlik haklarından yoksun olarak çalışmalarına neden olunmaktadır (Korkmaz, 2001: 275).

Grafik 1'de ücretlinin kişisel durumu (bekâr, evli, çocuklu, eşi çalışan, eşi çalışmayan vb.) dikkate alınarak asgari ücret üzerinde oluşan toplam (gelir vergisi, damga vergisi) vergi yükü, ücret üzerindeki toplam mali yük ve vergi takozu oranları incelenmiştir.

Grafik 1: Vergi Takozu, Ücret Üzerindeki Vergi Takozu ve Toplam Vergi Yükü

Kaynak: Tablo 3 ve tablo 4'teki verilerden faydalanarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

Not: Evli eşi çalışan dört, beş ve altı çocuklu ücretli, sırasıyla evli eşi çalışmayan iki, üç ve dört çocuklu ücretli ile eşit oranda asgari geçim indirim oranına sahip oldukları için grafikte yer verilmemiştir.

Grafik 1'deki veriler incelendiğinde vergi takozu, ücretler üzerindeki vergi takozu ve toplam vergi yükü en fazla bekar ücretlilerde gerçekleşmişken en az ise evli olup eşi çalışmayan dört çocuklu ücretlilerde gerçekleşmiştir. Bu bağlamda "bekârlık sultanlığı" sözünün hilafına ücret üzerinde en fazla vergi yükü (%35), asgari geçim indirim oranının en düşük (90,11 TL) olması sebebiyle eline geçen net ücreti de en düşük (949,07 TL) olan bekar ücretli üzerinde gerçekleşmektedir.

6. TÜRKİYE'DE VERGİ TAKOZU VE KAYITDIŞI EKONOMİYE MALİYETİ

Türkiye'de kayıt dışı istihdam sonucu devletin kaybettiği gelirleri hesaplamaya yönelik olarak TÜRK-İŞ'in 2014 yılında yayınlamış olduğu "Kayıt dışı İstihdamın Maliyeti" isimli rapor bu çalışmanın hazırlanmasında önemli bir yol gösterici olmuştur. İlgili raporda,

TÜİK'in 2014 yılında yayınlamış olduğu hane halkı işgücü araştırma sonuçlarından faydalanılarak kayıt dışı istihdam rakamlarına ulaşılmıştır. Yine ilgili raporda kayıt dışı istihdam tarım ve tarım dışı sektör olarak ikiye ayrılmıştır. Ayrıca, tarım ve tarım dışı sektörlerde; ücretli veya yevmiyeli, işveren, kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi olarak tasnif edilerek ayrıntılı bir tabloya yer verilmiştir.

Çalışmanın burdan sonraki kısmında ilk olarak 2005-2013 yılları arasındaki kayıt dışı istihdam verileri ele alınacaktır. Daha sonra ise ilgili rakamlardan faydalanarak Türkiye'de kayıt dışı istihdamın maliyeti hesaplanacaktır. Bu maliyet hesaplanırken vergi takozunun unsurları olan işçi-işveren SGK primi, işçi gelir ve damga vergisi, işçi-işveren işsizlik sigortası dikkate alınacaktır.

6.1. Kayıtdışı İstihdama İlişkin Veriler

Tablo 5'de TÜİK'in yayınlamış olduğu hane halkı işgücü istatistiklerinden faydalanarak kayıt dışı istihdam verilerine yer verilmiştir. İlgili tabloda 2005-2013 yılları arasında esas işlerinden dolayı herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanlar tarım ve tarım dışı olarak tasnif edilmiştir.

Tablo 5: Esas İşlerinden Dolayı Herhangi Bir Sosyal Güvenlik Kuruluşuna Kayıtlı Olmayanların Sayısı (Bin Kişi)

Yıl	GENEL TOPLAM	TARIM					TARIM DIŞI				
		Ücretli veya Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam	Ücretli veya Yevmiyeli	İşveren	Kendi Hesabına	Ücretsiz Aile İşçisi	Toplam
2005	9.667	373	65	1.802	2.308	4.548	3.285	217	1.229	388	5.119
2006	9.593	372	64	1.712	2.160	4.308	3.414	246	1.242	383	5.285
2007	9.424	362	53	1.726	2.150	4.291	3.320	278	1.167	368	5.133
2008	9.222	393	71	1.722	2.221	4.407	3.022	279	1.171	343	4.815
2009	9.329	401	56	1.764	2.282	4.503	2.948	269	1.267	342	4.826
2010	9.773	455	60	1.839	2.504	4.858	3.080	241	1.256	338	4.915
2011	10.139	523	59	1.854	2.715	5.151	3.216	219	1.222	331	4.988
2012	9.685	489	45	1.900	2.663	5.097	2.947	185	1.123	333	4.588
2013	9.379	470	41	1.854	2.645	5.010	2.788	140	1.131	310	4.369

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları.

Tablo 5'e göre Türkiye'de toplam kayıtdışı istihdam sayısı 2011 yılında 10.139.000 kişi ile maksimum seviyede iken 2008 yılında 9.222.000 kişi ile minimum seviyededir. Diğer yıllarda ise toplam kayıtdışı istihdam rakamı dalgalı bir seyir izlemiştir. Toplam kayıtdışı istihdam rakamlarının 2011 yılından sonra düşüşe geçmesi de ayrıca dikkat çeken bir husustur.

Tablo 5'de toplam kayıt dışı istihdamın tarım ve tarım dışı sektörlerdeki dağılımına da yer verilmiştir. İlgili tabloya göre tarım dışı sektörlerde kayıtdışılık 2011 yılına kadar toplam kayıt dışı istihdamda fazla yer sahibiyken, 2011 yılı ile birlikte tarım sektöründeki kayıtdışı istihdam tarım dışı sektöründeki kayıt dışı istihdamı geçmiştir. Yani 2011 yılı ile birlikte tarım sektöründe kayıtdışılık tarım dışı sektördeki kayıtdışılığı geçmiştir.

6.2. Kayıtdışı İstihdamın Maliyeti

Türkiye'de kayıt dışı istihdamın maliyeti hesaplanırken TÜRK-İŞ'in yayınlamış olduğu "Kayıtdışı İstihdamın Maliyeti" isimli raporda izlenen yol izlenecektir. İlgili raporda, kayıt dışı istihdam verileri ile vergi takozunu oluşturan alt başlıklar dikkate alınarak kayıt dışı istihdamın maliyeti tahmin edilmektedir.

İlgili yıllara ilişkin yılsonu asgari ücret rakamları dikkate alınarak yapılan hesaplamalarda devletin elde etmesi gerek gelirler (SGK Primi, Gelir Vergisi, Damga Vergisi, İşsizlik Sigortası) ile ilgili yıllardaki kayıt dışı istihdam verileri çarpılmış ve kayıt dışı istihdamın maliyeti hesaplanmıştır.

Tablo 6'da 2005-2013 yılları itibariyle asgari ücret üzerindeki vergi takozları rakamlarına yer verilmiştir.

Tablo 6: 2005-2013 Yılları Arasındaki Vergi Takozları

Yıl	Brüt Ücret (Yıl Sonu İtibarıyla) TL	Ücretli veya Yevmiyeli Çalışanlar							Kendi Hesabına Çalışanlar		
		İşçi-İşveren SGK Primi (%14+ %19,5) TL	İşçi Gelir Vergisi (%15) TL	Asgari Geçim İndirimi ⁴	Ödencek Gelir Vergisi	İşçi Damga Vergisi	İşçi-İşveren İşsizlik Sigortası (%1+ %2) TL	Toplam Vergi Takozu TL	Sosyal Güvenlik Primi (%14 +19,5) TL	Ödencek Vergisi	Toplam
2005	488,70	68,42+95,30	62,31	--	62,31	2,93	4,89+9,78	243,63	150,31	65,24	215,55
2006	531	74,34+103,55	67,70	--	67,70	3,19	5,31+10,62	264,71	177,88	70,89	248,77
2007	585	81,90+14,08	74,59	--	74,59	3,51	5,85+11,7	291,63	195,97	78,1	274,07
2008	638,7	89,42+124,55	81,43	45,63	35,80	3,83	6,39+12,78	272,77	213,96	39,63	253,59
2009	693	97,02+135,14	88,35	49,95	38,40	4,15	6,93+13,86	295,50	232,15	42,55	274,7
2010	760,50	106,47+148,30	96,96	54,68	42,28	5,02	7,6+15,2	324,87	254,76	47,3	302,06
2011	837	117,18+163,22	106,72	59,74	46,98	5,52	8,37+16,74	358,01	280,39	52,5	332,89
2012	940,5	131,67+183,40	119,91	66,49	53,42	6,21	9,41+18,82	402,93	315,06	59,63	374,69
2013	1.021,5	143,01+199,19	130,24	73,40	56,84	7,75	10,22+20,44	437,45	342,20	64,59	406,79

Kaynak: Yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

* İlgili oranlar tablo 4'den alınmıştır.

4 Asgari geçim indirim uygulaması 2008 yılından itibaren uygulanmaya başlamıştır.

5 Kendi hesabına çalışanların da en az asgari ücretli kadar vergi (Gelir ve Damga Vergisi) ödedikleri kabul edilmiştir.

Tablo 6'da yapılan ve *bir birey* için hesaplanan vergi takozu rakamlarından sonra kayıt dışı istihdamın maliyetini hesaplayabilmek için ilgili yıllardaki kayıt dışı ücretli ve yevmiyeli çalışan ile kayıt dışı kendi hesabına çalışanların toplam vergi takozu ile çarpılması gerekmektedir. Bu rakamlara da daha net anlaşılabilmesi ve görülebilmesi adına aşağıdaki tablo 7'de yer verilmiştir.

Tablo 7: Türkiye'de 2005-2013 Yılları Arasında Kayıtdışı İstihdamın Maliyeti

Yıl	Ücretli veya Yevmiyeli Çalışanlar			Kendi Hesabına Çalışanlar			Kayıtdışı İstihdamın Toplam Maliyeti
	Vergi Takozu (TL) (1)	Kayıtdışı İstihdam (Kişi) (2)	Toplam (TL) (1*2) (3)	Vergi Takozu (TL) (4)	Kayıtdışı İstihdam (Kişi) (5)	Toplam (TL) (4*5) (6)	(TL) (3+6) (7)
2005	243,630	3.658.000	891.198.540	215,550	3.031.000	653.332.050	1.544.530.590
2006	264,710	3.786.000	1.002.192.060	248,770	2.954.000	734.866.580	1.737.058.640
2007	291,630	3.682.000	1.073.781.660	274,070	2.893.000	792.884.510	1.866.666.170
2008	272,770	3.415.000	931.509.550	253,590	2.893.000	733.635.870	1.665.145.420
2009	295,500	3.349.000	989.629.500	274,700	3.031.000	832.615.700	1.822.245.200
2010	324,870	3.535.000	1.148.415.450	302,060	3.095.000	934.875.700	2.083.291.150
2011	358,010	3.739.000	1.338.599.390	332,890	3.076.000	1.023.969.640	2.362.569.030
2012	402,930	3.436.000	1.384.467.480	374,690	3.023.000	1.132.687.870	2.517.155.350
2013	437,450	3.258.000	1.425.212.100	406,790	2.985.000	1.214.268.150	2.639.480.250

* Kayıtdışı istihdamın toplam maliyeti hesaplanırken sadece ücretli ve yevmiyeli ile kendi hesabına çalışanlar dikkate alınmıştır.

* Kayıtdışı çalışanların en az asgari ücret elde ettiği varsayılmıştır.

Toplam kayıtdışı istihdam maliyetini gösteren rakamlar *aylık* veriler olup işveren ve ücretsiz aile işçisi olarak herhangi bir sosyal güvenlik kuruluşuna kayıtlı olmayanları kapsamamaktadır. Ayrıca hesaplamalar yapılırken bir bireyin asgari ihtiyaçlarını karşıladığı kabul edilen asgari ücret baz alınmıştır. Yani kimi ücretli ve yevmiyeli çalışanlar ile kendi hesabına çalışanların asgari ücretten fazla kazanabileceği unsura da dikkate alındığında vergi takozu rakamlarındaki artışa paralel olarak kayıtdışı istihdamın maliyeti de artacaktır.

Tablo 7’de görüldüğü üzere, yıllar itibariyle kayıt dışı istihdamın maliyeti artış göstermektedir. İlgili rakamların artış göstermesinde vergi takozu rakamlarındaki artış önemli bir paya sahiptir. Çünkü kayıtdışı istihdam rakamlarının 2011 yılı itibariyle düşüş göstermesine rağmen kayıtdışı istihdamın maliyetinde bir azalma görülmemiştir. Sadece asgari geçim indiriminin uygulamaya konulduğu yıl olan 2008’de kayıtdışı istihdamın maliyeti azalmış olup ilerleyen yıllarda bu maliyet tekrar artışa geçmiştir. Yani, asgari geçim indirim sadece 2008 yılında vergi takozunda bir azalmaya sebebiyet vermiştir. İlerleyen yıllarda ise vergi takozu kayıtdışı istihdamın maliyetinde tekrar hissedilir hale gelmiştir.

SONUÇ

Çalışanların çalışmalarının ve/veya elde ettikleri ücret ve kazançların ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına (vergi dairesi, sosyal güvenlik kurumları vb.) hiç bildirilmemesi ya da gün veya ücret olarak eksik bildirilmesi olarak ifade edilen kayıtdışı istihdam kavramı günümüz itibariyle birçok sebebe bağlı olarak gerçekleşebilmektedir. Ancak özellikle işverenler üzerinde vergi takozu olarak adlandırılan gelir vergisi, damga vergisi ve sosyal güvenlik ile ilgili bir takım maliyetler mali anlamda kayıtdışı istihdamı teşvik etmektedir.

İşverenlerin vergi takozu maliyetlerinden kaçarak daha fazla kar elde etme çabası kayıtdışı istihdamın boyutunu artırmıştır. Bu artışa paralel olarak kayıtdışı istihdamın maliyeti de artış göstermiş olup devletin kayıpları giderek büyümüştür.

Vergi takozu adına önemli bir yıl olan 2008’de asgari geçim indirimi uygulaması yürürlüğe girmiştir. Asgari geçim indirim ile birlikte subjektif vergileme kriterleri dikkate alınarak çalışanın ödeyeceği gelir vergisinden indirim yoluna gidilmiştir. Çalışanın eşinin çalışmaması ve bakmakla yükümlü olduğu çocuk sayısının artmasıyla birlikte asgari geçim indirimi de artış göstermektedir.

Çalışmada vergi takozu kavramının içeriği açıklandıktan sonra asgari ücret elde eden bir bireyin işverene maliyeti hesaplanmıştır. Sonrasında ise TÜİK'in yayınlamış olduğu hanehalkı işgücü istatistiklerinden yola çıkarak kayıtdışı istihdamın boyutu belirlenmiş ve toplam kayıtdışı istihdamın devlete maliyeti tahmin edilmeye çalışılmıştır. Bu hesaplama yapılırken kayıtdışı çalışan tüm bireylerin asgari ücret düzeyinde gelir elde edildiği varsayılmıştır. Yapılan hesaplamalar neticesinde toplam kayıtdışı istihdamın maliyetinin oldukça fazla olduğu gözlemlenmiştir. Hatta vergi takozunda bir indirim unsuru olan asgari geçim indirimi de kayıtdışı istihdamın maliyetinin azalmasında önemli bir etken olmamıştır. Çünkü asgari geçim indirimi uygulaması ile kayıtdışı istihdamın toplam maliyeti sadece uygulamaya konulduğu yıl olan 2008'de azalma göstermiş olup ilerleyen yıllarda kayıtdışı çalışanların sayısındaki azalmaya rağmen artış göstermiştir. Bu durum ise kayıtdışı istihdamın toplam maliyetinde vergi takozunun önemini bir kez daha göstermiş olmaktadır.

Devletin özellikle asgari ücret elde eden çalışanlardan vergi almamasının kayıtdışı istihdam üzerinde azaltıcı bir etki oluşturacağı düşünülmektedir. Böylece işveren üzerindeki maliyetler azalmış olacak ve işverenler vergi kaçırma yolunu tercih etmeyeceklerdir. Bu tercih hem çalışanların sosyal güvenliğe sahip olması adına hem de toplam kayıtdışı istihdamın maliyetini azaltarak devlet adına olumlu sonuçların doğmasına sebebiyet verecektir. Ayrıca denetimlerin etkinleştirilmesi ve cezaların caydırıcı niteliğinin hissedilir boyutlara ulaşması da kayıtdışı istihdamın ve maliyetinin azalmasında önemli bir etken olacaktır.

KAYNAKÇA

ALPER, Yusuf (2009), “Kayıtdışı İstihdam ve Sosyal Güvenlik Reformunun Başarısı”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Sayı:2, ss.21-32.

AYDIN, Selda (2013). “OECD Ülkelerinde Çalışanların Sosyal Güvenlik Kesintileri ve Vergisel Yükümlülükleri”, **ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi**, 1(1), ss.80-93.

AYTAÇ, Deniz (2015). “Maliye Politikasında Amaç Araç Uyumu: Ücret Vergileri ve Artan Oranlı Tarife Uygulaması Açısından Bir İnceleme”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 15 (1), ss.135-148.

AZAKLI, Sema Betül (2009). **Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam ve Ekonomik Boyutu**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Karaman.

BİLİCİ, Nurettin (2004). **Vergi Hukuku**, Seçkin Yayınevi, Ankara.

BIYAN, Özgür ve Güneş Yılmaz(2012). “Ücretlerin Vergilendirilmesine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Öneri: Beyanname Yükümlülüğü”, **Maliye Dergisi**, 162, ss.184-218.

BULUT, Mehmet (2013). “Vergileme ve Kayıtdışı İstihdam Üzerine Bir Analiz”, **Akademik Bakış Dergisi**, Sayı: 37, ss.1-15.

ÇALIŞMA VE SOSYAL GÜVENLİK BAKANLIĞI (2006). Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi (KADİM) Metni. Eylül 2009. http://www.calisma.gov.tr/sgb_web/sunum/tr.pdf.

ÇİÇEK, Serdar (2012). **Ücretler Üzerindeki Kamusal Yüklerin İncelenmesi ve Değerlendirilmesi (Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeler Karşılaştırması)**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

DAVERÍ, Francesco ve Guido Tabellini (1997). Unemployment, Growth and Taxation in Industrial Countries, <<http://Citeseerx.Ist.Psu.Edu/Viewdoc/Download?Doi=10.1.1.196.1735&Rep=Rep1&Type=Pdf>> (10.04.2015).

DURA, Cihan (1997). “Kayıtdışı Ekonomi Kavramı, Sebep ve Etkileri, Ölçülmesi, Mücadele Yolları ve Türk Ekonomisindeki Yeri”, **Maliye Dergisi**, Cilt:1, Sayı:124, ss.3-12.

EROL, Ahmet (2012), **Türk Hukukunda Ücret ve Ücretin Vergilemesi**, İSMMMO Mevzuat Yayınları 11, İstanbul.

FİDAN Hüseyin ve Sami Genç (2013). “Kayıtdışı İstihdam ve Kayıtdışı İstihdama Etki Eden Mikro Faktörlerin Analizi: Türkiye Özel Sektör Örneği”, **Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt: 6, Sayı: 9, ss.137-150.

GELİR İDARESİ BAŞKANLIĞI (2015). Ücret Kazançları Vergi Rehberi;

<http://www.gib.gov.tr/fileadmin/beyannamerehberi/2014_Ucret.pdf>

(08.04.2015).

GÜLOĞLU, Tuncay, Adem Korkmaz ve Murat Kip (2003). “Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam Gerçeğine Bakış”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı:45, ss.51-95.

HAZANS, Mihails (2011). **What Explains Prevalence of Informal Employment in European Countries: The Role of Labor Institutions, Governance, Immigrants, and Growth**, IZA Discussion Paper No. 5872.

İLKORUR, Korkmaz (2005). Bu Vergi Takoza Ekonomiye Batırır, <<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=147430>>

(09.04.2015).

KARAASLAN, Erkan, (2010). Türkiye’de Kayıtdışı İstihdam, Mali Hizmet Derneği, Yayın No: 7, Ankara.

KIZILOT, Şükrü ve Metin Taş (2011). **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi**, Güncellenmiş ve Genişletilmiş 4. Baskı, Yaklaşım Yayıncılık, Ankara.

KÖMÜRCÜLER, Emin (2008). **Türkiye’de İstihdam Üzerindeki Vergi ve Benzeri Mali Yükümlülüklerin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Avrupa Birliği ile Bir Karşılaştırma**, Celal Bayar Üniversitesi, SBE Maliye Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.

LAPORSEK, Primoz ve Suzana Dolenc (2010). **Tax Wedge on Labour and Its Effect on Employment Growth in the European Union**, Prague Economic Papers, 4.

LEİBFRİTZ, Willi, John Thornton ve Alexandra Bibbee (1997). **Taxation And Economic Performance**, OECD Economics Department Working Papers, No. 176, Paris: OECD Publications.

METİN, Şahin (2011). **Kayıtdışı İstihdam ve Esnek Üretim Sürecinde Kadın Emeginin Durumu: Türkiye’de Ev Esnekli Çalışma**, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi, Ankara.

NICKELL, Stephen ve Richard Layard (1999). “Labour Market Institutions and Economic Performance”, **Handbook of Labor Economics**. Amsterdam: North Holland, ss.3029-3084.

NICKELL, Stephen (2003). **Employment and Taxes**. CESIFO Working Paper No. 1109.

PEHLİVAN, Osman (2012). **Vergi Hukuku Genel İlkeler ve Türk Vergi Sistemi**, Murathan Yayınevi, Trabzon.

SARILI, Mustafa Ali (2012). **Türk Vergi Sistemi ve Uygulaması**, Hermes Baskı Hizmetleri Ltd. Şti. Ankara.

SEVİĞ, Veysi (2004). **Kesinti Suretiyle Vergilendirme Çağdaş Bir Uygulama Değildir**, F. Yenisey ve G. Güneş (Ed.), Prof. Dr. Adnan Tezel Günleri: **Vergi Hukuku**, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti. İstanbul.

SÜNGÜ, Yakup (2008). “Kayıtdışı İstihdamın Denetimi ve Sosyal Güvenlik Reformuyla Yapılan Düzenlemeler”, **TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi**, Cilt: 21, Sayı: 2-3, ss.115-132.

ŞENYÜZ, Doğan (2007). “İşletmelerin Rekabet Gücü Açısından İstihdam Üzerindeki Yükler ve Yeni Kanunda Çalışanların Vergilendirilmesine Getirilen Değişiklikler”, **Sicil İş Hukuku Dergisi**, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, 5, İstanbul.

TOSUNER, Mehmet ve Zeynep Arıkan (2011). **Türk Vergi Sistemi**, Kanyılmaz Matbaası, İzmir.

TUNÇ, Mehmet (2007). **Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Geliştirilen Stratejiler Uygulanan Politikalar ve Gelişmiş Ülke Örnekleri**, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü, Ankara.

TÜİK, Hanehalkı İşgücü İstatistikleri.

ÜNSAL, Hilmi (2006). **Vergi Hukuku ve Türk Vergi Sistemi**, 2.Baskı, Nobel Basımevi, Ankara.

YENİÇERİ, Harun (2014). “Ücret Gelirlerinin Vergilendirme Usulleri ve Vergi Adaleti”, **Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, 6(2), ss.77-85.

YILMAZ, Altan (2013). “Türk Vergi Sisteminde Ücret Gelirlerinin Vergilendirme Usullerinin Ücretliler Açısından Sonuçları”, **Maliye Uzmanları Derneği Uzman Bakış Dergisi**, 1, ss.128-135.